

POLITIČKA EKSPLOATACIJA SIMBOLA STRADANJA U PROTEKLOM BOSANSKOHERCEGOVAČKOM RATU

Stefan Elezović

Doktorand sociologije na Fakultetu političkih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci, Banja Luka, Bosna i Hercegovina.

Sažetak: Podsjećanje na žrtve, nevino stradale u proteklom bosanskohercegovačkom ratu, na zločine i zvjerstva u pomenutom periodu, svakodnevna je pojava u medijskom prostoru postdejtonske Bosne i Hercegovine. Nivo međusobnog neuvažavanja ilustrativno ekspliciraju načini na koje se prezentuje uloga suprotstavljene strane u tragičnim događajima, gdje se, vrlo često, aludira na prijetnju druge strane, zlu namjeru drugoga. U ovom radu, između ostalog, nastoji se ustanoviti nivo i karakter medijske zastupljenosti simbola stradanja u proteklom ratu na pojedinim portalima u Bosni i Hercegovini te, posredno, ukazati na karakter analiziranih sadržaja. Iz sadržaja članaka posvećenih datoj tematici nastoji se predstaviti karakter predstavljanja tragičnih događaja, odnosno odgovoriti na pretpostavku da je riječ o eksploataciji tragičnih događaja iz ratne prošlosti zarad opravdavanja etnonacionalističke politike izolacionizma kao opravdane ili neopravdane. Rasplamsavanje etnonacionalističke mržnje, potpomognuto kontinuiranim naglašavanjem ugroženosti etnosa, širi i održava atmosferu straha, nepovjerenja i nesigurnosti u Bosni i Hercegovini. Tanatopolitika postdejtonskog etnonacionalističkog političkog korpusa uglavnom odriče drugome pravo da bude žrtva i u tom smislu je istovjetna za sve političke opcije koje se deklariraju, u nominalnom i funkcionalnom smislu, nacionalnim odrednicama. Uz pomoć induktivne i deduktivne metode, kritičke metode usmjerene na kontekstualno razumijevanje, kvalitativne i kvantitativne analize sadržaja nastoji se dijagnostifikovati način prezentacije tanatoloških sadržaja te sugerisati njihova ulogu u političkom sistemu postdejtonske Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: *etnonacionalizam, ratni zločini, sjećanje, stradanje, izolacionizam, mediji*

UVOD

Tragični događaji iz proteklog bosanskohercegovačkog međuetničkog oružanog sukoba i dalje su prisutni u savremenom postdejtonskom kontekstu Bosne i Hercegovine, primarno posredstvom medija, te imaju važnu ulogu u političkom kontekstu zemlje. Tanatološki sadržaji koji su zastupljeni u bosanskohercegovačkim medijima u velikoj mjeri afirmišu političku upotrebu smrti. Dominantna etnopolitička matrica u Bosni i Hercegovini utiče na to da se simboli stradanja, poput spomenika, mjesta sjećanja i stradanja koriste kao politički alati za promociju političkih i nacionalnih kurseva. Stranke sa nacionalnim predznakom ili nacionalnim pedigreeom služe se medijima kako bi promovisale vlastitu interpretaciju ratnih događaja i da bi, posredstvom navedene interpretacije, za sebe obezbijedile političku podršku. Spomenici, stratišta, ispovijesti stradalih, očitovanje o presudama i počinjenim zločinima imaju funkciju afirmacije nacionalnog identiteta. “Đavoli prošlosti vaskrsnuti su u sadašnjosti: Hrvati su postali ‘ustaše’; muslimani ‘Turci’, a Srbi ‘četnici’” (Hantington, 2000: 91). Politički entiteti i subjekti u kontekstu postdejtonske Bosne i Hercegovine tendenciozno predstavljaju pripadnike svog etnosa kao žrtvu ili heroje, u zavisnosti od okolnosti o kojima je riječ.

Simboli stradanja koriste se kao sredstvo za ponarođivanje, izazivanje emocionalnog djelovanja i reagovanja, na štetu racionalnog, objektivnog, produktivnog identifikovanja žrtve kao ljudske žrtve. Stoga selektivno i tendenciozno izvještavanje o stradalima i stradanju djeluje kontraproduktivno na izgradnju pomirenja i povjerenja među etničkim grupacijama u Bosni i Hercegovini. Štaviše, naglašavanje ugroženosti i podsticanje atmosfere straha i nepovjerenja slijedi interese etnonacionalističkih političkih opcija, interese koji su suprotstavljeni izgradnji sekularnog, jednakopravnog, otvorenog društva. Instrumentalizacija simbola stradanja stimuliše političku i socijalnu polarizaciju bosanskohercegovačkog prostora.

Prošli ratovi mogu služiti kao vrlo jake odrednice “negativnog identiteta”, odnosno identiteta koji je definiran protiv drugih grupa koje su sudjelovale u sukobu. Postao je opći obrazac da zajednice pokušavaju “kvantificirati” patnju te prezentirati gubitke svoje zajednice kao veće od gubitaka druge strane (Benčić, 2015: 2).

U postdejtonskoj Bosni i Hercegovini ostali su brojni simboli stradanja, kao što su logori, masovne grobnice, ruševine, spomenici vojnim i civilnim žrtvama. Medijska upotreba simbola stradanja u Bosni i Hercegovini je svakodnevni podsjetnik na antagonizme između različitih etničkih grupa u zemlji i doprinosi održanju etnopolulističkog narativa koji je i generisao sukob devedesetih godina.

Kako bi se demonstrirao način političke upotrebe medijskog prezentovanja simbola stradanja u proteklom ratu na prostoru Bosne i Hercegovine, analizirani su medijski sadržaji sedam bosanskohercegovačkih portala koji se odnose na prethodni sukob u Bosni i Hercegovini. Portali koji su bili predmet analize su: *Buka*, *Glas Srpske*, *Radiosarajevo.ba*, *Nezavisne novine*, *Tuzlainfo.ba*, *Hercegovina.info*, *Leutar.net*. Fokus je usmjeren na rubriku Vijesti, konkretnije Vijesti iz Bosne i Hercegovine, ili rubriku Bosna i Hercegovina, u zavisnosti od portala, s odstupanjem u slučaju portala *Leutar.net*, gdje su analizirane i vijesti iz Republike Srpske, zbog skromne količine članaka o vijestima u Bosni i Hercegovini. U slučaju portala *Glas Srpske* analiziran je sadržaj podrubrike Vijesti koja se nalazi u rubrici društvo. Analizirani su članci iz pomenutih rubrika koji su objavljeni u periodu 1. januara – 1. juna 2023. godine. U datom periodu ukupno vijesti iz Bosne i Hercegovine je bilo 13.979, a bez vijesti s portala *Leutar.net* iz Republike Srpske ukupan broj ih je 13.884. Od ukupnog broja članaka uočeno je 557 članaka koji su se odnosili na simbole stradanja u proteklom ratu, spomenike, logore, posjete stratištima, memorijalnim centrima, izjave o zločinima, suđenjima i presudama okrivljenim za ratne zločine, obilježavanju dana sjećanja, obilježavanju bitnih datuma u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj koji se pominju u kontekstu zbivanja u proteklom bosanskohercegovačkom ratu, te na ostala pitanja gdje se na neposredan način pominju materijalne i nematerijalne žrtve proteklog sukoba, što čini ukupno 4% sadržaja rubrika u periodu od šest mjeseci. U člancima koji se neposredno odnose na žrtve i zločince, kao i one u kojima se posredno preko obilježavanja ceremonija, dana sjećanja ili na neki drugi način govori o proteklom ratu, naročita pažnja usmjerena je na vijesti u kojima se obavještava o događajima u kojim su stradali “drugi” (pripadnici druge etničke grupacije), te na one koji nas informišu o akcijama što afirmišu pomirenje, međusobno uvažavanje i osudu svakog zločina. U Bosni i Hercegovini postoji nekolicina medija koja je fokusirana na izvještavanje o ratnim zločinima, kao što su, na primjer: *BIRN BIH* (Balkanske istraživačke mreže Bosne i Hercegovine), *CIN* (Centar za istraživačko novinarstvo), *Radio-televizija*

Bosne i Hercegovine (BHRT), *Narodna televizija* (NTV), *Oslobođenje*. Uz navedene, kao jedni od najčitanijih portala u Bosni i Hercegovini, nisu analizirani *Klix.ba* i *Dnevni Avaz*. Sedam portala koji su izabrani za analizu demonstriraju različite pristupe izvještavanju o proteklom ratu, simbolima stradanja, žrtvama rata, kontekstualizaciji oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, te pomažu u procjeni opšte medijske zastupljenosti simbola stradanja naroda koji su u postdejtonskom periodu konstitutivni. Primarni cilj jeste, posredstvom ukazivanja na karakter i zastupljenost izvještavanja o ratnom stradanju i događajima koji na njih upućuju, eksplicirati ulogu tanatoloških sadržaja u političkom sistemu postdejtonske Bosne i Hercegovine.

Politička eksploatacija simbola stradanja u proteklom bosanskohercegovačkom ratu

Održavanje međuetničkih i međureligijskih antagonizama u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, između ostalog, može biti potpomognuto i izvještavanjem o događajima u proteklom bosanskohercegovačkom ratu. “Modernizacija i tehnizacija su potisnule smrt time što se ova sve više doživljava posredno preko slika i priča iz medija, a sve manje kroz neposredno iskustvo u vlastitom okruženju” (Kuljić, 2014: 185). U korist održavanja prethodno navedenih suprotstavljenosti djeluju, u najvećoj mjeri, selektivno izvještavanje, politička instrumentalizacija, nedostatak konteksta te senzacionalizam u samom izvještavanju o simbolima, mjestima stradanja i stradalima. Izvještavanje o stradanju u proteklom ratu u Bosni i Hercegovini je stalno prisutna tema u medijskom prostoru u Bosni i Hercegovini. Ratno stradanje, ratni heroji i žrtve prisutna su tema u skoro svakoj redovnoj informativnoj emisiji. Ipak, intenzitet i karakter izvještavanja o ratnim zločinima, stradanju, te o samom karakteru rata varira u odnosu na različite medije.

Zorno se može posvjedočiti prisustvu različitih, međusobno suprotstavljenih, političkih uticaja koji utiču na objektivnost i intenzitet izvještavanja o ratu u Bosni i Hercegovini. Iako se, naravno, ne može poreći važnost ove teme, odnosno medijskog fokusa na ovu temu, simptomatičan je način na koji se o proteklim događajima informiše. Političke podjele, različiti interesi koje etnopolitika kamuflira koriste se izvještavanjem o simbolima stradanja da bi obezbijedile podršku za svoje ciljeve ili za sebe, podstičući atmosferu straha i nepovjerenja

građana u kojoj se etnonacionalističke stranke nameću, proglašavaju, ističu, implicitno podrazumijevaju kao izbavljenici, zaštitnici, koji će se pobrinuti za ugroženo "MI" koje načinju prozvani i pozvani drugi. Političke podjele i nacionalne tenzije takođe utiču na način izvještavanja medija o stradanju. Nažalost svjedočimo instrumentalizaciji simbola stradanja u kontekstu bosanskohercegovačkog postdejtonskog političkog sistema, gdje se o zločinima govori "biranim" riječima i gdje se o njima selektivno izvještava. S obzirom na to da je objektivno i netendenciozno informisanje o ratnim zločinima i stradanju nedužnih neophodno da bi se ostvarile pretpostavke za izgradnju tolerantnog, funkcionalnog i stabilnog društva, pristrasno medijsko izvještavanje ostavlja negativne posljedice na međuljudske odnose i, što treba naročito istaći, generiše međuetnički animozitet koji u budućnosti može eskalirati u novi konflikt. Nerijetko politički predstavnici u Bosni i Hercegovini mirnodopsko stanje interpretiraju kao stanje zamrznutog konflikta, čime se upravo stimuliše produbljivanje podjela i održavanje sukoba. U prilog postavci o političkoj instrumentalizaciji prošlosti govori naredni Fukoov navod.

Istorija je diskurs vlasti, diskurs obaveza kojima vlast potčinjava, to je takođe i diskurs sjaja kojim vlast opsenjuje, plaši i umiruje. Ukratko, vezujući i umirujući, vlast je utemeljitelj i garant reda; a istorija je upravo onaj diskurs kojim će te dve funkcije koje osiguravaju red biti pojačane i učinjene efikasnijim (Fuko, 1998: 87).

Selektivno izvještavanje o ratnim događajima uglavnom je motivisano favorizovanjem jedne od strana u sukobu. Takvi pristupi uglavnom produbljuju postojeće podjele i sprečavaju produktivnu saradnju na ublažavanju i suočavanju sa prošlošću, u cilju prevencije sličnih događaja u budućnosti. Bili takvi medijski izvještaji politički motivisani ili ne, u svakom slučaju služe politici podjela, tj. etnopolulističkom narativu o proteklom sukobu. Senzacionalistički naslovi posvećeni obilježavanju važnih datuma vezanim za prethodni etnički ratni sukob stavljaju naglasak na nasilje, traumu i stradanje, produbljuju osjećaj neprijateljstva i straha. Uz senzacionalizam u medijskom izvještavanju, nedostatak konteksta rezultuje uproštavanjem konflikta i motiva za njega, svodeći nivo razumijevanja na vulagarnu podjelu "NAS" i "NJIH". Političke stranke služe se simbolima stradanja kako bi opravdale svoje političke ciljeve. Medijsko izvještavanje o ratnim zločinima u Bosni i Hercegovini, preciznije, medijsko izvještavanje na portalima,

uglavnom korespondira sa političkim narativima o proteklom ratu, na njih se nadovezuje ili ih legitimiše. Poput političkog prostora, medijski prostor karakteriše odsustvo dijaloga sukobljenih vizija. Politička upotreba tanatoloških sadržaja ima veliki uticaj na održavanje pozicija moći unutar institucionalno-ekonomsko-vrijednosnog sistema postdejtonske Bosne i Hercegovine. Dok se pojedinac identifikuje tek posredstvom grupne identifikacije, kolektiv se supstancijalizuje, te se superlativno određuje u odnosu na sve ostale.

Balkanske etničke kulture su epske kulture, to jest, kulture koje su narativno konstituirane ratom. Štaviše, historijska, kulturna i politička stvarnost malih nacija u značajnoj mjeri je ratna stvarnost (Vlaisavljević, 2006: 67).

Simboli stradanja, odnosno izvještavanje o stratištima, zločinima i žrtvama, koliko su posljedica političkog djelovanja, toliko su istovremeno i motiv i opravdanje političke promocije etničke isključivosti i istorijskog revizionizma. Negativan socijalni uticaj etnopopulizma revitalizuje krizni istorijski momenat koji mu je i dao legitimaciju, te obezbijedio podršku.

Istorija je kao i rituali, kao krunisanja, kao pogrebi, kao ceremonije i legende, još jedan činilac jačanja vlasti (Fuko, 1998: 84).

Degradiranje subjekta i urušavanje moralnih i profesionalnih kriterijuma obezbjeđuju pijedestal jednodimenzionalnosti, na kome stoluje homogenost ugrožena svime heterogenim.

Ideologizirano obrazovanje, huškačka historiografija, novinarstvo, književnost i umjetnost etničkog postvarenja i esencijalistička filozofija i društvene nauke ne samo da ne senzibiliraju našu imaginaciju, osobito ne onu građansku, već je otupljuju, sprečavajući svaku mogućnost našeg samoizmještanja, ukopavajući nas u duboki rov u čijemu kalušu se izljeva to majušno, stalno ugroženo, uvijek samoreducirajuće "mi" (Mujkić, 2007: 78).

Nacionalizam, koji naginje šovinizmu, definiše se uz pomoć razlike, njegov legitimitet, njegovo postojanje opravdava suprotstavljenost i diferentnost spram drugih. Naravno, u cilju reflektovanja negativne strane, potencijalni pozitivni efekti nacionalizma se ovdje i ne ističu, što ne znači da ih nema.

Nacionalizam postaje masovan pred prijetnjom rasplamsavanja drugih nacionalizama. Nacionalističke elite su spremne sve učiniti da bi pokazale koliko je stvarna opasnost progona i genocida (Vlaisavljević, 2006: 225).

U izazvanoj atmosferi nesigurnosti, posredstvom generisanja osjećaja animoziteta prema drugima (često onim etničkim i nacionalnim grupama koje su kulturalno i geografski najbliže), javnost se mobilise za nasilna i nečovječna djela, za zločin se nalazi i povod i opravdanje. Etnija je pozvana na zlo kako bi zlo pobijedila. Dobra nacija, nacija vrljih, plemenitih i pravdoljubivih ne dopušta sumnju u vlastitu superiornost time što i zločine, nedjela svojih pripadnika, razumije, opravdava i uvažava.

Sve ideologije se obraćaju “dobrom narodu” i laskaju mu. Niko nije toliko dobar kao današnji Bošnjaci, Hrvati i Srbi. Dobri zakoni se, naprotiv, obraćaju prije svega “lošim ljudima” (Vlaisavljević, 2007a; 157).

Dobrim Bošnjacima, Srbima i Hrvatima loši zakoni su omogućili da dođu u posjed neograničene moći, pa istim zakonima sankcionišu sve Srbe, Bošnjake i Hrvate koji odbijaju da budu “dobri”. Obilježavanje dana sjećanja, kao što su, primjera radi, dan Republike Srpske, dan Bosne i Hercegovine, dani armija koje se međusobno nazivaju takozvanim, podvlače koliko su ciljevi etničkih elita u proteklom bosanskohercegovačkom ratu bili nužni, plemeniti, opravdani da se zaštiti “dobar” narod. Pretpostaviti je da se štiti od onih “zlih”. Kako ističe Todor Kuljić:

(...) sećanje na izabrane mrtve u stvari je isticanje pripadnosti određenim vrednostima i grupama. Ako je, povrh toga, reč o sećanju na poginule, onda se stvara naročita vrsta identiteta stečenog kroz žrtvu (Kuljić, 2014: 182).

Tako narod koji se izborio za svoj identitet kroz žrtvu ističe one koji su žrtvovani, mučeni i ubijeni, da bi svetost podnesene žrtve bila transferirana na kolektivitet.

Nema uspješne etnopolitike bez kulta mrtvih. [...] Mrtvi su ti koji traže rađanje, što neumjerije. Mrtvi vode demografsku politiku, jer ona služi održavanju njihovog imena (Vlaisavljević, 2007b: 44).

U svom simboličkom obličju bosanskohercegovačka etnopolitika je tanatopolitika. Etnopolitika koristi smrt da legitimise svoje ciljeve. Sam etnonacionalistički narativ obezbjeđuje vitalnost preminulim nacionalnim herojima i žrtvama, dok odriče pijetet svim nevinim žrtvama.

Za politiku je dobra ona smrt čiji se simbolički kapital može javno eksploatisati. Drugim riječima, smrt je dobra ukoliko je dosledna, tj. ako je život uložen u očuvanje vrednosti i ciljeva grupe (Kuljić, 2014: 166).

Parastosti, osvećenja, dženaze, molebani zgodna su prilika da se uloga nevino stradaloga, uloga žrtve zločina, prenesena etniju. Najmalignija posljedica simboličke upotrebe smrti stradalih prepoznaje se u momentu kada se svetost mrtvih izopačuje u svetost etnopolitičke misije. Podsjećanje na ratne žrtve, na stradale, memorijalni centri i dokumentovanje te izvještavanje o zločinima, nedjelima u proteklom ratu ima svoju pozitivnu ulogu za prevladavanje sukobljenosti, suočavanje sa prošlošću, za trenutno i buduće zajedničko funkcionisanje naroda u Bosni i Hercegovini, međutim, rijetki su primjeri nepristrasnog izvještavanja o monstruoznostima i zvjerstvima motivisanim nacističkim motivima. O nekim nevino stradalim nema pomena, dok se o drugima govori i suviše. Todor Kuljić (2014: 63) ističe vrijednost mrtvog tijela kao emotivnog sredstva za reviziju prošlosti, kao vrijednog instrumenta za kanalsanje ponašanja ljudi pogođenih progonima. U izvještavanju o zločinima akcentuje se etnička pripadnost žrtve, što pogoduje etnopolitičkom potenciranju ugroženosti etnije od strane drugih etnija.

Ratna stvarnost je uvijek kulturna stvarnost, zbog čega je neprijatelj uvijek pomalo nestvaran. To znači da ne postoji ratno iskustvo, čisto i neposredno iskustvo, koje nije već interpretacija (Vlaisavljević, 2007b: 66).

Svetost žrtve se naknadno pripisuje svetosti naroda. Interpretacija rata postaje istina o ratu, a mjesto žrtve je dijelom date interpretacije. Mediji slijede tumačenje etnopolitičkog miljea i u bitnoj mjeri učestvuju u konstrukciji interpretacije ratnog stradanja.

Ne treba zaboraviti da su u svakom sećanju, pa i onom na mrtve, povezana osećanja i identitet. Sećamo se da bi učvrstili pripadnost onoj grupi čija je signatura određeni grob (Kuljić, 2014: 184).

Na individualno pamćenje nadograđuje se kolektivno sjećanje. Kolektiv, grupa se nameće subjektu time što mu nudi da njegova žrtva bude i žrtva svih ostalih, pamćenje pojedinca svrstava se u kolektivno sjećanje da bi služilo koheziji pripadnika grupe, naravno, ukoliko isto pamćenje posjeduje potencijal da bude obistinjeno kao žrtva kolektiva. Pogrebni rituali u tanatopolitičkoj upotrebi, danas su, kako piše Todor Kuljić:

(...) pre svega svojevrstne “vežbe” odnosa vlasti sa javnošću, a ne toliko sa nebom. U meri u kojoj svaka pompa, pa i pogrebna, sugerira da nema propadanja grupe, ni sahrana ne izmišlja nego samo osigurava tradiciju (Kuljić, 2014: 64).

Neuravnoteženo, senzacionalističko i iskrivljeno izvještavanje o ratu doprinosi produblivanju međuetničkih antagonizama. Vjerovatno se za većinu takvih izvještavanja može kriviti povlašćena politička pozicija etnonacionalizma. Politička instrumentalizacija ratnih događaja i manipulacija simbolima stradanja podstiče nacionalističke i ekstremističke stavove, stvaranje stereotipa, motiviše nepovjerenje i mržnju prema drugim etničkim grupama. Etnonacionalističke tendencije koje su uticale na rasplamsavanje sukoba devedesetih u Bosni i Hercegovini održavaju potencijal sukoba upućujući pripadnike vlastitih etnija na zla djela drugih nad njihovim članovima.

Širenje zla se najčešće shvaća kao politička propaganda koja se širi putem mas-medija. Zlo je, dakle, shvaćeno kao zarazna bolest koja se nezaustavljivo širi od glave prema tijelu (Vlaisavljević, 2007a: 60).

U masovnim medijima je evidentno da izvještavanje o simbolima stradanja jeste uglavnom usmjereno na relativiziranje i negiranje zločina počinjenih od strane vlastite etničke ili nacionalne grupe. Da bi se nešto bliže egzemplifikovala medijska upotreba simbola stradanja u proteklom ratu u Bosni i Hercegovini poslužiće analiza sadržaja koji se odnosi posredno i neposredno odnosi na ratni period 1992–1995. u Bosni i Hercegovini.

U razdoblju od 1. januara do 1. juna 2023. godine, *Nezavisne novine* su, od ukupno 1.369 članaka u rubrici Vijesti u Bosni i Hercegovini, objavile 88 članaka koje se odnose na rat i stradanje u posljednjem bosanskohercegovačkom ratu. Portal *Tuzla.info* je objavio 51 članak koji se odnosi na poslednji rat, od ukupno 1.200 članaka u rubrici. *Glas Srpske* je od ukupno 2.321 članka temi posvetio 57 članaka. *Radiosarajevo.ba* je objavio 324 članka koji se odnose na temu od ukupno 4.861 članka koji se odnose na Vijesti o dešavanjima u Bosni i Hercegovini. Portal *Leutar.net* je u periodu prvih šest mjeseci 2023. godine objavio ukupno 132 članka u rubrikama posvećenim Bosni i Hercegovini (95 članaka) i Republici Srpskoj (37 članaka), od čega su se dva članka odnosila na događaje iz proteklog rata, i oni su bili dio rubrike posvećenoj vijestima iz Republike Srpske. Od 1.280 članaka na portalu *Hercegovina.info*, tek četiri članka posvećena su temama koje se dotiču prethodnog međuetničkog sukoba. Na portalu *Buka*, od 2.816 članaka u rubrici posvećenoj vijestima u Bosni i Hercegovini, 31 članak se odnosi na simbole stradanja i očitovanje o proteklom ratu u Bosni i Hercegovini.

Navedenih sedam portala razlikuju se međusobno po načinu izvještavanja o proteklom ratu, što je bila pretpostavka i prije konsultacija sadržaja sa njih. Dva portala iz Republike Srpske (*Nezavisne novine* i *Glas Srpske*) u obzir su uzeti kao reprezentativan uzorak portala iz ovog entiteta koji podržavaju srpsku stranu priče o ratu. Portal *Buka* je uzet kao primjer otvorenijeg pristupa pitanjima koja se tiču prethodnog sukoba, ponajviše da bi se eventualno ilustrovao alternativni primjer izvještavanja o temi koja je u ovom radu predmet analize. *Leutar.net* je konsultovan radi uvida u način izvještavanja jednog lokalnog, manje posjećenog portala o zločinima, stradanju i ratu. *Hercegovina.info* je, poput *Buke* u Republici Srpskoj, predmet zanimanja radi eventualnog uvida u alternativniji pristup izvještavanju o proteklom bosanskohercegovačkom ratu i pitanjima koja se na njega odnose. *Radiosarajevo.ba* i *Tuzla.info* služe kao egzemplar portala u Federaciji Bosne i Hercegovine, odnosno portala čije je sjedište na prostoru gdje su dominantno nastanjeni Bošnjaci. Treba naglasiti da su predmet interesovanja bili tek članci o proteklom ratu, obilježavanju bitnih datuma koji su u vezi sa proteklom ratom u kojima se direktno pominje protekli rat. Predmet interesovanja svakako su bili, na što je naročito obraćena pažnja, dani sjećanja, godišnjice, presude za zločine, izjave vezane za zločine, presude i stradale, spomenici kao znak sjećanja na protekli rat, uništavanje sakralnih i drugih spomenika koji imaju simboličko značenje za neki narod. Sadržaj svih onih članaka koji su se odnosili na ratove koji su prethodili ratu devedesetih, i svaki drugi pomen sukoba, razaranja i nasilja u kojem se eksplicitno ne navodi protekli rat, nije uzet u obzir. Poseban fokus usmjeren je na izvještavanje o zločinima nad "drugima" i o onima koji su stradali u zaštiti drugih, te o događajima koji su konkretan korak ka pomirenju i suočavanju sa prošlošću, gdje se stimulišu dijalog i uvažavanje.

Prije svega zanimljivo je primijetiti u kojoj mjeri pomenuti portali izvještavaju o stradanju i ratu, odnosno koliko su simboli stradanja i protekli rat zastupljena tema na njima. Portal *Buka* u rubrici Vijesti, za šest mjeseci ove godine, posvetio je temi zločina, simbola stradanja, događajima u proteklom ratu i događajima koji se na neki način odnose na rat 1,10% svog prostora. Istej tematici portal *Leutar.net* posvetio je 1,51%, *Hercegovina.info* 0,31%, *Radiosarajevo.ba* 6,66%, *Tuzlainfo.ba* 4,25%, *Nezavisne novine* 6,43%, *Glas Srpske* 2,46% prostora u vijestima koje su se odnosile na događaje u Bosni i Hercegovini. Iz procentualne zastupljenosti teme ratnog stradanja i samog proteklog rata moguće je ustanoviti da portali koji

podržavaju etničke vizije proteklog sukoba u Bosni i Hercegovini veći prostor daju pomenutim temama. *Buku*, *Hercegovina.info* i *Leutar.net* moguće je okarakterisati kao portale građanske orijentacije, kritičkog usmjerenja, odnosno, u slučaju portala *Leutar.net*, koji je primarno usmjeren na lokalni, odnosno regionalni nivo. Ova konstatacija posebno važi s obzirom na to da je na portalu *Glas Srpske* značajan broj članaka posvećen Drugom svjetskom ratu i ulozi naroda (srpskog) te žrtvi naroda u toku datog sukoba.

Izvjешavanje o ratnim zločinima može uticati na osvješavanje javnosti o istorijskoj istini, suočavanje sa prošlošću, promociju pravde, pomirenja, te uopšte mira, tolerancije i međusobnog razumijevanja. Iz tog razloga naročito je važno izvješavati o ratnim zločinima na odgovoran način, s pažljivim pristupom kontekstu, uključiti više perspektiva, viđenja događaja, ukazivati na univerzalnu neprihvatljivost ratnog zločina i potrebu njegove osude. Upravo zbog efekata koje izvješaji o simbolima stradanja o proteklom ratu mogu imati ili imaju, analiziran je i način izvješavanja, odnosno njegov sadržaj. Simptomatično je na koji način pomenuti portali izvješavaju o proteklom ratu u Bosni i Hercegovini. Realizovana analiza sadržaja dovela je do uočavanja zabrinjavajućeg uticaja politike na način izvješavanja o stradanju na ovim prostorima. Vrlo je prisutna eksploatacija tragičnih događaja iz ratne prošlosti zarad opravdavanja etnonacionalističke politike izolacionizma.

Portal *Buka* od 31 članka koji se odnosi na temu, naročito s obzirom na to da je riječ o banjalučkom portalu, što u kontekstu postdejtonske Bosne i Hercegovine, nažalost, treba naglasiti, osam članaka je posvetio zločinima nad Srbima i stradanju srpskog življa, četiri članka su se odnosila na zločine Hrvata i zločine nad Hrvatima, šesnaest članaka se na neki način odnosilo na Bošnjake. Tri članka na portalu *Buka* posvećena su stradalima u zaštiti drugih i drugačijih, dva članka su posvećena zajedničkom (međuetničkom) radu na pomirenju. O ratnim dešavanjima u člancima koji su se odnosili na protekli rat u Bosni i Hercegovini, uglavnom su sažeto iznošene ključne informacije. Portal *Buka* je nepristrasno izvješavao o ratnom stradanju u Bosni i Hercegovini. O zločinima su prenošeni navodi, dok se novinari portala nisu direktno očitovali o zločinu. Vrijedi istaći da je člancima koji su posvećeni zajedničkom djelovanju u ratu suprotstavljenih strana primjetno posvećeno više pažnje. Plemenita djela pojedinaca u ratu i uočavanje tragičnosti sukoba od strane pripadnika različitih etničkih grupa, koji su nekada

bili dijelom suprotstavljenih vojnih struktura, kroz izvještavanje na ovom portalu nedvosmisleno imaju pozitivnu konotaciju. Na ovom portalu se može primijetiti da se neselektivno osuđuje svaki zločin nad drugima te da ga se ni pod kojim uslovima ne dozvoljava razumijevati kao prihvatljiv, opravdan. Uz navedeno, portal *Buka* afirmiše suočavanje sa nemilom ratnom prošlošću.

Hercegovina.info je objavila tek četiri članka koji se na neki način odnose na prethodni ratni sukob. Objavljeni članci odnosili su se na obilježavanje dana Republike Srpske, dana Bosne i Hercegovine, uništeno spomen-obilježje HVO-a i zločin u Ahmićima. U vezi sa člancima koji su posvećeni obilježavanju 9. januara i 1. marta, precizno su i nepristrasno predstavljena suprotstavljena gledišta, jedino ostaje nejasna konotacija naslova koji se odnosi na prvi mart; "DAN JE NEOVISNOSTI Prije 31 godinu preko dva milijuna ljudi izabralo je slobodu". Preostala dva članka informišu nas o ključnim informacijama vezanim za date događaje. *Hercegovina.info* je portal na kojem postoji veliki broj članaka koji se odnose na probleme u postdejtonskom društvu, na korupciju, kriminal, diskriminaciju u savremenom bosanskohercegovačkom kontekstu, što ukazuje na to da izvještavanje o ratnoj prošlosti nije tema na koju je ovaj portal naročito fokusiran. Ovaj mostarski portal ima neutralan uticaj na javno mnjenje u pogledu interpretacije simbola stradanja i podsjećanja na njih. Na istoku Hercegovine, trebinjski *Leutar.net* u dva članka se dotakao proteklog rata: obimniji je posvećen Bošku i Admiri, pravoslavcu i muslimanki stradalima u Sarajevu, a drugi Milanovićevoj posjeti Derventi. U prvom članku odala se počast ljubavi, u čemu je implicitno sadržana i sva stravičnost ratnog sukoba, dok je u drugom članku preneseno saopštenje RVI Banjaluka, koje je preuzeto sa drugog portala.

Glas Srpske, od ukupno 57 članaka koji se odnose na temu, u čak 19 članaka izvještava o parastosima, danima sjećanja i sjećanju na preminule borce. O stradanju drugih i nedužnih objavljena su tek tri članka u podrubrici rubrike Društvo, pošto u rubrici Vijesti umjesto Bosne i Hercegovine imamo rubriku Srbija. Simptomatično je da postoji manje članaka o stradanju drugih nego što ih ima o publikacijama i filmovima koji se odnose na prethodni rat u Bosni i Hercegovini; o položaju boraca u Republici Srpskoj, poređenja radi, objavljena su dva članka u periodu od januara do juna. U člancima se, u pravilu, ističe herojska borba srpskog naroda i uloga žrtve u proteklom sukobu. Primjera radi, u članku koji se odnosi na obilježavanje "Dana bijelih traka" u Prijedoru (objavljenom 31. 5. 2023)

ne ističe se ni ko su stradali, navodi se tek broj ubijenih i ističe da je nošenje traka predmet spora “jer iz Republike Srpske negiraju da je građanima koji nisu bili srpske nacionalnosti bilo naređeno da nose bijele trake oko ruke, kako to tvrde Bošnjaci u Prijedoru”.

Od 324 članka na portalu *Radiosarajevo.ba* koji su se na neki način odnosili na protekli ratni sukob, tri članka su posvećena pojedincima koji su stradali zbog toga što su stali u zaštitu drugih, a četiri članka govore o zločinima koji su počinili Bošnjaci. Jedan od pomenuta četiri, članak o suđenju za zločin pripadniku ARBiH u Bužimu, od 13. 3. 2023. godine, koji je preuzet od BIRN-a, prenosi navode optuženog i ono što se optuženom stavlja na teret, ali propušta se navesti nad kim je počinjen zločin, žrtve skoro da nisu ni pomenute. U tri od četiri članka koja govore o zločinima Bošnjaka navodi se da je to zločin nad Hrvatima. Zanimljivo je da dva članka koja se odnose na zločine pripadnika ARBiH nad Hrvatima u mjestu Trusina slijedi devet članaka koji se dotiču Ahmića, mjesta na kojem su, nedugo nakon zločina u Trusini, hrvatski vojnici izvršili zločin nad Bošnjacima. Sugestivan je toliki nesrazmjer. Broj od preko tri stotine članaka o ratnim zločinima, stradanju i proteklom ratu uglavnom je rezultat politike portala. Naime, svaka izjava o zločinu, presudi, danu sjećanja, komemoraciji, očitovanje o izjavama prenosila se posebno kao vijest. Na primjeru odnosa izvještavanja o Trusini i Ahmićima možda se može konstatovati kako takav način izvještavanja može poslužiti pokrivanju vijesti o zločinima nad drugima i žrtvama koje su imali pripadnici drugih etničkih grupa. Od ukupnog broja članka (324), dva su posvećena događajima koji upućuju na uvažavanje i međusobno povjerenje u ratu suprotstavljenih strana. Riječ je o članku o zajedničkoj posjeti bivših logoraša mjestima zatočenja, koji ima sasvim pozitivnu i afirmativnu konotaciju, te o spomeniku civilnim žrtvama rata u Brčkom.

Portal banjalučkog dnevnog lista *Nezavisne novine*, od 88 članaka, tri je posvetio zločinima koji se pripisuju pripadnicima srpske nacionalnosti: Markale, Mali logor u Banjoj Luci, kao i progon bošnjačkih i hrvatskih civila sa prostora Doboja i Teslića. O tragediji na Markalama kao vijest je, 5. februara 2023. godine, prenesen tvit predsjednika Republike Srpske u kojem se tvrdi da su za pomenuti događaj “dva puta lažno optuženi Srbi”, te da je taj događaj poslužio kao povod za bombardovanje Srba. U članku koji se odnosi na zločin u Malom logoru u Banjoj Luci navedena su imena optuženih, njihovo negiranje krivice te za šta se terete, a

žrtva je svedena na skupnu nominaciju civilno stanovništvo i ratni zarobljenici. Preostali članak koji se odnosi na suđenje za ratni zločin na području Doboja i Teslića izvještava o suđenju optuženom. Sva tri članka o zločinima koji se stavljaju na teret pripadnicima srpskog naroda odlikuje naglašeni nedostatak konteksta. O onima koji su život dali štiteći druge i drugačije nema nijednog članka u podrubrici BiH rubrike Novosti. Takođe, o gestovima, zajedničkom sudjelovanju, akcijama pripadnika različitih etničkih grupa u cilju pomirenja i suočavanja sa tragičnom ratnom prošlošću u Bosni i Hercegovini ne postoji nijedan članak u pomenutoj rubrici u prvih šest mjeseci 2023. godine. Na portalu *Nezavisne novine* dominira narativ o herojskoj ulozi vojske Republike Srpske, a u vezi sa proteklom ratom, civilno srpsko stanovništvo se podrazumijeva kao žrtva. Takođe, na istom portalu potencira se prisustvo zle, zločinačke namjere drugih naroda prema srpskom življu.

Tuzlainfo.ba ima 51 članak koji se dotiče proteklog ratnog sukoba u Bosni i Hercegovini. U jednom članku se podjeća na Srđana Aleksića. Takođe, u jednom članku se pominje optužba za ratne zločine nad civilima srpske nacionalnosti, u kojem se nepristrasno izvještava o zločinu za koji se optuženi terete. U izvještavanju o zločinima počinjenim nad civilima bošnjačke nacionalnosti prisutan je kontekst događaja te se, kao i u većini izvještaja, navode identiteti žrtava. U izvještavanju o zločinima na ovom portalu primjetan je pristup dokumentovanja zločina te su saopštenja i ispovijesti žrtvi precizirani kao takvi. Ipak, u pogledu izjava povodom proteklog ratnog sukoba i obilježavanja bitnih datuma koji se odnose na protekli sukob, u nekoliko navrata, prisutno je reagovanje na navode, očitovanje o izjavama od strane samih novinara.

U vezi s izvještavanjem o simbolima stradanja te događajima koji se odnose na protekli rat u Bosni i Hercegovini, primjetno je kako pomenute teme, i poslije više od trideset godina od početka rata, jesu teme kojima se posvećuje dosta prostora. Portale koji su više kritički orijentisani karakteriše otvoreniji i profesionalniji pristup izvještavanju o proteklom ratu, te ova tema zauzima manje prostora u odnosu na portale koji zagovaraju, podržavaju određenu perspektivu u odnosu na prethodni sukob. Naročito pozitivan primjer odnosa prema temi ratnog stradanja jeste izvještavanje portala *Buka*. Na portalima koji etničko-nacionalnoj odrednici pridaju aksiomatsku konotaciju temi proteklog ratnog sukoba pridaje se više pažnje, u prosjeku oko 5% svih članaka rubrike Vijesti, odnosno novosti koje se odnose na Bosnu i Hercegovinu. *Glas Srpske* ide i korak dalje, te umjesto podrubrike

Bosna i Hercegovina u rubrici Vijesti ima podrubriku Srbija. Na četiri od sedam portala čiji je sadržaj konsultovan smrt u velikoj mjeri služi politici, ili, drugačije rečeno, politika se u velikoj mjeri oslanja na upotrebu smrti za vlastitu legitimaciju. Većinu sadržaja koji se odnosi na temu karakteriše odsustvo konteksta, te se selektivno izvještava o zločinima u proteklom ratu. Stoga se može potvrditi gruba konstatacija da tanatopolitika postdejtonskog etnonacionalističkog političkog korpusa uglavnom odriče drugom i drugačijem pravo da bude žrtva.

Zbog neuspjeha u prepoznavanju patnje i traume drugih društvenih grupa, zajednice bivaju onemogućene zauzeti moralni stav prema drugim zajednicama (Benčić, 2015: 3).

Merker (2010: 677) ističe da identifikacija nacionalnih vrijednosti sa vrijednostima roda utiče na to da se svako "etnički različit" odbaci, kao i da je to jednako važno koliko i kreiranje ideologizama koji podstiču društvenu koheziju. Portali koji slijede narativ političkih opcija koje se određuju kao nacionalne u jako maloj mjeri izvještavaju o zločinima koji su počinjeni nad drugima, uz to se o stradanju drugih nerijetko izvještava tek ponekad, posredno, preko izjava zvaničnika. Sem što bi se takav pristup izvještavanju mogao okarakterisati kao diskriminatoran, kontraproduktivan za suočavanje sa prošlošću i za buduću međuetničku saradnju, odnosno funkcionisanje, on se može okvalifikovati i kao neprofesionalan. Neprihvatljivo je da se tragičnim događajima, ratnim zločinima služi kao agensima etnopolitike. Mediji u Bosni i Hercegovini često su pod uticajem političkih interesa i etničkih podjela, što, kao što možemo prosuditi, može uticati na objektivnost i uravnoteženost izvještavanja o ratnim stradanjima. Mediji mogu koristiti stradanje kao političko oružje, ističući ono počinjeno od strane drugih etničkih ili nacionalnih grupa, dok minimaliziraju ili ignorišu zločine od strane vlastite grupe. Ovakvo pristrasno izvještavanje utiče na održavanje podjela i sprečava napredak u pomirenju i suočavanju sa prošlošću.

Politička upotreba smrti služi kao uporište etnopolitike u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. Uloga tanatopolitike u postdejtonskom kontekstu alijenira javnost od konteksta i doprinosi produbljenju i održavanju animoziteta između etničkih grupa.

Razni svetli grobovi homogenizuju užu ili širu grupu, markiraju uže ili šire oblike solidarnosti i, naravno, isključuju razne kategorije Drugog (Kuljić, 2014: 60).

Političke stranke i vođe u Bosni i Hercegovini koriste grobove kao sredstvo mobilizacije i manipulacije javnim mnjenjem. Politička retorika etnopolitike često se oslanja na traumu u ratu kako bi podsticala mržnju, neprijateljstvo i strah.

Nacionalna zajednica živih se ne oslanja na zajednicu mrtvih sunarodnika samo zbog poštovanja, nego su seobe mrtvih afektivno pokretale zajednicu živih. Da nema uspješne mobilizacije nacije bez spona njenih mrtvih i živih pripadnika nedvosmisleno potvrđuju i poslednji ratovi na Balkanu. U pomenutim sukobima su mnoga mrtva tela bila sredstva za traženje političke odštete. Na svim stranama su otkrivane masovne grobnice i masakri. Mediji su prepoznavali dželate u drugoj strani, a mrtvi su služili za revanšističko namirivanje računa i za reviziju prošlosti (Kuljić, 2014: 62).

Borba sunarodnika u proteklom ratu interpretirana je kao herojska borba, borba pravednika. Učesnici rata se u pristrasnim medijima posebno ističu kao heroji rata. Herojstvo pojedinca se obavezno transferira u narativ o herojstvu naroda, i povratno, u pravilu, jeste dio istog narativa.

Najvlastitija imena su imena ratnih heroja. Slavljenjem imena svojih heroja koji su poginuli u borbi, poražena etnija ne samo da čuva svoju prošlost od zaborava nego i nastavlja da brani najdragocjeniju etničku teritoriju (Vlaisavljević, 2006: 71).

U Bosni i Hercegovini svjedočimo porazu sve tri etnije, a slavljenje herojstva sunarodnika očituje se kao poseban oblik prezervacije kohezije grupe, održavanja veze ljudi i teritorije, tla, što jeste karakteristično obilježje nacionalizma (veza krvi i tla). Posredstvom akcentovanog herojstva vojnika i vojskovođa realizuje se i depolitizacija bosanskohercegovačkog građanina, njegovo, kako to formuliše Asim Mujkić, "po-narođivanje".

Naime, sukus njegovog političkog transferiran je u sferu biološkoga (krvno srodstvo) i samo unutar nje on može djelovati, ali samo kao pripadnik kolektiva (Mujkić, 2007: 31).

Posebno značajan prostor, tle jeste bojno polje.

Smrt heroja je monumentalni događaj u etničkoj simbolizaciji teritorije, a mitskom predajom o proteklom sukobu lijepom smrću umiru svi preci. [...] Bojno polje sadrži privilegiranu semiotičku agrikulturu: ono je mjesto gdje su zasađena najvlastitija od svih vlastitih imena (parafraziran: Vlaisavljević, 2006: 71).

Prisutna tanatopolitika na prostoru postdejtonske Bosne i Hercegovine koristi smrt za opravdanje i artikulisanje vlastitih ciljeva. Naročito je primjetno nadomještanje političke interpretacije žrtve religijskom te manipulacija odnosom svjetovnog i svetog koja iz toga proishodi. Čim borba se borba etnije proglašuje svetom, tema se sve manje nalazi kao prikladna za preispitivanje, propitivanje. Todor Kuljić u svom djelu *Tanatopolitka* citira Lojda Vornera koji tvrdi da “čim se povuče razlika između svetog i svjetovnog smrt se postavlja u jezgro svetog jer je deo okruženja koje se ne može kontrolisati niti razumeti, od koga mnogi zavise i koje je izvor dubokih strepnji i straha” (Kuljić, 2014: 35). Dženaze, parastosi, molebani i drugi religijski obredi prisutni na obilježavanju godišnjica smrti sunarodnika potencijalno ukazuju na pripisivanje svetosti etničkih heroja. Pridodavanje religijske konotacije etničkoj bitno utiče na čvršću integraciju članova društva u etničku grupu.

Pogrebni rituali naglo su razdvojeni po strukturi ceremonijala na pravoslavne, katoličke i islamske, iako su u skoroj prošlosti bili daleko ujednačeniji u svjetovnoj socijalističkoj državi. Zato što danas ovi rituali osiguravaju identitet, ali tako što se ne izmišljaju, nego se samo oživljavaju (Kuljić, 2014: 35).

Naime, “funeralni rituali simbolički spajaju žive i mrtve, ponovo reintegrišu žive, osposobljavaju ih za život nakon nestanka člana i time povezuju prošlost i budućnost” (Kuljić, 2014: 32). Herojska smrt sunarodnika obezbjeđuje njegov “vječni” život kroz sjećanje na njegov “pravednički” doprinos za etničku zajednicu. Religijski ritual veže pojedinca i grupu.

Okupljanje grupe nad lešom se manje ili više planski dramatično u zavisnosti od osećanja koje treba podstaći kod porodice ili kod društva (ponos ili osvetu) i stanja koje treba uvesti (jedinstvo ili kažnjavanje krivca) (Kuljić, 2014: 38).

No, “vjera je odnos vjernog i Vjernog, odnos koji nije moguć bez slobode obje uključene strane” (Mahmutćehajić, 2015: 50).

Ugo Vlaisavljević pokreće zanimljivo pitanje koje osvjetljava momenat manipulacije mnjenjem, odnosno instrumentalizaciju podsjećanja na tragičnu prošlost od strane etnopolitike. Na pitanje ko socijalizira odrasle u etnosocijalnoj reformi Ugo Vlaisavljević ističe da to “mogu činiti samo oni koji su od njih stariji,

koji su stariji od staraca koji i sami još podliježu ovoj socijalizaciji” (Vlaisavljević, 2007b: 38). Na istom mjestu se podvlači da je to istovremeno i najistaknutiji način “prenošenja kulturnih obrazaca i formi, [...] najvažniji način, onaj kojem su podređeni svi drugi” (Vlaisavljević, 2007b: 39). Ovakva vrsta socijalizacije naročito je pogodna za instrumentalizaciju zbog toga što se govoreći o mrtvima (neprisutnima) govori u njihovo ime, preuzima njihov glas.

Naročitu pogodnost u ovom slučaju pruža razdaljina koju reprezentiranje imena mora premostiti. [...] Ako među ljudima neko nekoga treba da zastupa, onda je najveći raspon za takav međuljudski odnos postavljen između nekog sadašnjeg pretka, pretka koji je idealniji što je stariji (Vlaisavljević, 2007b: 40).

Ono čemu svjedočimo kada je riječ o upotrebi simbola stradanja u proteklom ratu jeste proces institucionalizacije sjećanja. Kontrola narativa služi etnopolitičkom oblikovanju narativa o ratnim događajima, da bi taj isti narativ potpomogao političke ciljeve etnonacionalističkih opcija. Pozivanje na svetost, upotreba religijskih simbola, kao i emocionalni apeli vlasti služe podsticanju etničke solidarnosti i održavanju neprijateljstva prema drugim religijskim i etničkim grupama.

Pozivanje na religijske izvore jeste samo potpora da se u etnonacionalni nacrt uključi ukupnost pojedinačnog i narodnog bića, ali i da se na široj razini dobiju saosjećanje i potpora onih koji su vezani za iste religijske simbole i značenja. Ljudskost, kao način svjedočenja Boga u svijetu, svedena je tako u raspršene zasebnosti, pri čemu Bog nije ni Bog svih svjetova, ni Pravedni, ni Milosni. Zato On u ideologiziranoj svijesti biva sveden na boga koji se shvaća u skladu s uvjetima provedbe etnonacionalnog nacrt, pa je On samo bog stvoren u slici etnonacionalnog uzora (Mahmutćehajić, 1998: 117).

Etnopolitika ima za cilj ostanak na vlasti, kako ističe Asim Mujkić, nju ne odlikuje neka posebna doktrina, niti politička vizija. “Njezin *raison d’etre* je kriza, konstantno pozivanje na egzistencijalnu opasnost, ugroženost s kojom se ‘njezina’ grupa stalno suočava” (Mujkić, 2007: IX). Za mobilisanje emocija grupe koje bi za posljedicu imalo solidarnost etničke grupe, od ključne je važnosti politička upotreba smrti. Međutim, nije svaka smrt jednako upotrebljiva za pozitivan ishod etnopolitičke tendencije. Najpogodnije za eksploataciju jesu herojske smrti istorijskih ličnosti, pri čemu značajna imena koja se ne mogu dovesti u vezu ni sa jednom ideologijom imaju posebnu vrijednost, dakle nacionalni heroji (Kuljić,

2014: 47). Hose Ortega i Gaset tvrde da se grupa veže uz autoritete: državu, ideologiju, državnika, vojsku itd. (Kovač, 1997: 102). Pitanje ratnih događaja je za etnopolitiku pitanje od javnog interesa jer se upravo odnosi na vezu grupe i heroja, koja je određujuća za djelovanje i funkcionisanje grupe koja se zasniva na etničkim ili nacionalnim principima.

Rat istovremeno znači masovnu histeriju javnosti, te masovno širenje nacionalizma, što stvara osobito nekritičku javnost, koja je k tome zbog patriotskog ponosa, osobito nesklona kritiziranju vlasti (Margetić, D., 2019: 305).

Potenciranje nacionalnog ponosa i medijska zastupljenost nekritičkih, tendencioznih izvještaja o proteklom ratu posebno doprinose nekritičkoj javnosti u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. Nekritička javnost, povratno, utiče na promociju etnopolitičke tendencije institucionalizacije etničke diskriminacije.

U suprotnosti građanskom idealu maksimalno inkluzivne participacije, sama etnopolitika u Bosni i Hercegovini se razvija uz pomoć sredstava legalne demokratske procedure kao mehanizam ekskluzije. Građani su od početka podijeljeni u autohtone grupe i druge, tuđe grupe (Mujkić, 2007: VI).

U vezi sa pitanjem političke upotrebe prošlosti, konstruktivistička perspektiva saznanja se nudi kao posebno relevantna i signifikantna. Ova je perspektiva prevashodno fokusirana na procese konstrukcije prošlosti.

Znanje o prošlosti i realna prošlost bitno se razlikuju. Ne osporava se, dakle, prošlost, već mogućnost pouzdanog znanja o prošlosti. Ovo otuda što tobože ne možemo iskoračiti izvan uslova misli i društva koji određuju naše znanje (Kuljić, 2003: 297).

Ideja da je prošlost uvijek "djelo" sadašnjosti jeste posebno pogodna za način na koji se prezentuje protekli rat u Bosni i Hercegovini. S obzirom na to da mišljenje, stavove, vrijednosti, navike, sklonosti javnosti ne grade samo mediji, nego i obrazovanje, socijalna okolina, institucionalni okvir, kulturna politika, možda je i samo subjektivno određivanje etničkom nominacijom, kao rezultat konstituiranja identiteta unutar grupe, momenat u kojem se viđenje prihvata kao zdravorazumsko.

Važno je uvidjeti da prošlost nije sila koja određuje sjećanje u sadašnjosti. Puno je ispravnije sagledati prošlost kao rezervoar simbola, isprepleten brojnim temama koje čine temelj i strukturu njegovog ukupnog povijesnog prostora (Benčić, 2015: 3-4).

Vlasti mogu promijeniti i reinterpretirati istorijske činjenice, u ključnoj mjeri oblikovati kolektivno sjećanje, zahvaljujući instrumentima moći kojima raspolažu. Vlast kreira okvir unutar kojeg pojedinac internalizuje perspektivu. No, treba istaći, uspjeh oblikovanog kolektivnog sjećanja teško da je ikada potpun, jer narativnu konstrukciju nužno i neizbježno nazubljuju činjenice. Ipak, perspektiva konstruktivizma izuzetno je pregnantna za uvid u način, proces konstrukcije kolektivne istorije, velikih priča zajednice koje u ključnoj mjeri određuju djelovanje njenih članova. Mediji su važan dio ove priče, jer je uloga medija kao katalizatora društvenih promjena i emancipacije društva u savremenom kontekstu neophodna. No, kada su mediji instrument moći vlasti, za posljedicu imamo i pojedince koji su slučajevi, slučajni, odbačeni članovi zajednice. Spinoza, naime, nije poslednji anatemisani.

ZAKLJUČAK

Etnopolitički kurs u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini kreirao je diskurs u kome se, umjesto života, govori o suživotu, gdje se govori o narodu umjesto o građanima. Kreirana naracija čini neraskidivom vezu između prošlosti i sadašnjosti. Oslanjajući se na prošlost etnopolitika u Bosni i Hercegovini tvori karakterističan okvir prihvatljivog konstituisanja individualne i kolektivne identifikacije. Rusmir Mahmutćehajić dijagnostifikuje korijene rata upravo u “simbolima i značenjima na kojima je razvijeno racionaliziranje narodnog sjećanja” (Mahmutćehajić, 1998: 116). Nakon sukoba devedesetih godina, huškačka, ratna retorika je i dalje prisutna u medijima. Mediji u službi naroda, koji podržavaju narod, djeluju unutar etnopolitičkog diskursa. Još u toku proteklog rata, filozof Miodrag Živanović (1997: 42) ističe kako je “parola ‘u ime naroda’, već dugo vremena jedini kriterij novinarske profesionalnosti, selekcije informacija i u krajnjoj liniji, ta parola je i osnovni kriterij istine”. Održavanjem aktuelnosti teme sukobljenosti i nepremostivih oprečnosti sa nedobronamjernim susjednim etničkim grupama održava se i potencijal izbijanja novog etničkog sukoba.

Sve dok društvo raspolaže kapitalom nagomilane mržnje i podozrenja, ljudi će nastaviti da se njime koriste i da ga oplođuju. Svi se spremaju protiv moguće susedove agresije i svoje pripreme tumače kao potvrdu njegovih agresivnih težnji (Žirar, 1990: 93).

Kada se promociji međuetničkih antagonizama i oprečnosti vizija pridoda religijska konotacija, dodatno se usložnjava proces eliminacije potencijala nasilja. Područje teologije podstiče i podržava narativ o nerazrješivosti razlika, suprotstavljenosti među narodima.

Čim se odustane od postavke o njihovoj razrješivosti, razlike izmiču u područje teologije, gdje se traga za počelnim opravdanjem straha od drugog i drukčijeg (Mahmutćehajić, 2015: 22).

Etnopolitičke perspektive u Bosni i Hercegovini su uzajamne, međusobno se nadopunjuju. Relevantnost etnopolitičkog narativa u Bosni i Hercegovini u bliskoj je vezi sa instrumentalizacijom prošlosti. Odsustvo prisutnosti u sadašnjosti zamagljuje korupciju, nefunkcionalnosti sistema, opštu eroziju inteligencije i morala, beskrupuloznost, bahatost, aroganciju onih koji su plaćeni da zastupaju interese građana. Da bi se izbjegao “začarani krug” nasilja “trebalo bi uništiti opasne ostatke nasilja koji onda i stavljaju tapiju na budućnost, trebalo bi ljude lišiti svih primera nasilja, kojih je sve više i stalno proizvode nove imitacije” (Žirar, 1990: 93).

LITERATURA

- Benčić, A. (2015). *Socijalna konstrukcija kolektivnih sjećanja na domovinski rat*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučiliša u Zagrebu.
- Fuko, M. (1998). *Treba braniti društvo*, Novi Sad: Svetovi.
- Hantington, S. (2000). *Sukob civilizacija*, Banjaluka – Podgorica: Romanov – CID.
- Kovač, M. (1997). *Cvjetanje mase*, Sarajevo: Bosanska knjiga.
- Kuljić, T. (2014). *Tanatopolitika*, Beograd: Čigoja štampa.
- Kuljić, T. (2003). “Postmoderna i istorija”, *Sociologija* 45 (4), 289-302.

- Mahmutćehajić, R. (2015). *Andrićevstvo*, Beograd: Clio.
- Mahmutćehajić, R. (1998). *Kriva politika*, Tuzla: Radio Kameleon.
- Margetić, D. (2019). *Krvave balkanske milijarde*, Zagreb: izdanje autora.
- Merker, N. (2010). "Nacionalne ideologije i kolonijalistički mitovi u suvremenoj Europi", *Filozofska istraživanja* 30 (4), 671-687.
- Mujkić, A. (2007). *Mi građani etnopolisa*, Sarajevo: Šahinpašić.
- Vlaisavljević, U. (2006). *Etnopolitika i građanstvo*, Mostar: Dijalog.
- Vlaisavljević, U. (2007a). *Pripitomljavanje nacionalizma*, Sarajevo: Maunagić, d.o.o.
- Vlaisavljević, U. (2007b). *Rat kao najveći kulturni događaj*, Sarajevo: Maunagić, d.o.o.
- Žirar, R. (1990). *Nasilje i sveto*, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Živanović, M. (1997). *Stakleno oko*, Sarajevo: Bosanska knjiga.
- Portali:
- *Buka*, rubrika BiH, od 1. januara do 1. juna. 2023. godine.
- *Glas Srpske*, rubrika Društvo, podrubrika Vijesti, od 1. januara do 1. juna 2023. godine.
- *Hercegovina.info*, rubrika BiH, od 1. januara do 1. juna 2023. godine.
- *Leutar.net*, rubrika Vijesti, podrubrike Republika Srpska i Bosna i Hercegovina, od 1. januara do 1. juna 2023. godine.
- *Nezavisne novine*, rubrika Novosti, podrubrika BiH, od 1. januara do 1. juna 2023. godine.
- *Radiosarajevo.ba*, rubrika Vijesti, podrubrika Bosna i Hercegovina, od 1. januara do 1. juna 2023. godine.
- *Tuzlainfo.ba*, rubrika Bosna i Hercegovina, od 1. januara do 1. juna 2023. godine.

POLITICAL EXPLOITATION OF THE SYMBOL OF SUFFERING IN THE PAST BOSNIA AND HERZEGOVINA WAR

Summary: Reminder of the victims, innocent casualties of the past Bosnian-Herzegovinian war, crimes, and atrocities during that period, are a daily occurrence in the media space of post-Dayton Bosnia and Herzegovina. The level of mutual disregard is illustratively evidenced by the ways in which the role of the opposing side in the tragic events is presented, often implying a threat from the other side and ill intentions. In this paper, among other things, the aim is to determine the level and nature of media representation of symbols of suffering in the past war on certain news portals in Bosnia and Herzegovina, and, indirectly, to indicate the nature of the analyzed content. The content of articles dedicated to this topic attempts to present the character of representing tragic events and answer the assumption that it involves the exploitation of tragic events from the war past to justify ethnonationalistic policies of isolationism, whether justified or unjustified. The escalation of ethnonationalistic hatred, fueled by continuous emphasis on the ethnicity's vulnerability, spreads and sustains an atmosphere of fear, mistrust, and insecurity in Bosnia and Herzegovina. The thanatopolitics of the post-Dayton ethnonationalistic political corpus largely denies the right of others to be a victim and, in that sense, is identical for all political options that declare, in nominal and functional terms, themselves national. Using inductive and deductive methods, critical methods focused on contextual understanding, qualitative and quantitative content analysis, this study aims to diagnose the way thanatological content is presented and suggest its role in the political system of post-Dayton Bosnia and Herzegovina.

Keywords: *ethnonationalism, war crimes, memory, suffering, isolationism, media.*